

Byggeskikk

Om grindbygg og laftehus

Før moderne byggemetodar kom i bruk på Vestlandet, var det to framherskande byggemåtar:

Grindbygg og laftebygg. Løer, naust og sjøhus var for det meste bygd i grindkonstruksjon. Til bustadhus og fjøs blei det nytta laft.

Kvifor denne skilnaden?

Hus som ikkje skulle vera varme og vindtette var eigna for grindkonstruksjon. Har ein ikkje tilgang til mykje tømmer, kan ein likevel bygga store løer, naust osb. med grinder. Det var ein stor føremon på det tre-fattige Vestlandet. Husa kunne vere med eller utan panelte veggar.

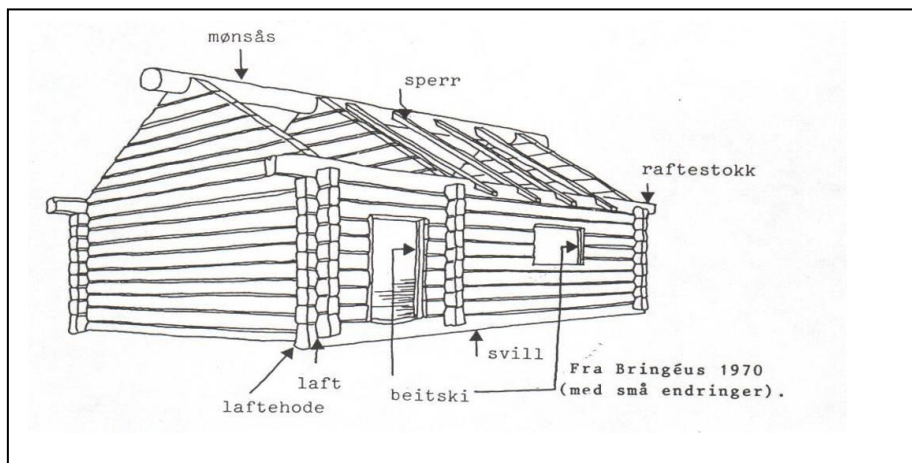

Her ser me eit grindhus under reising.

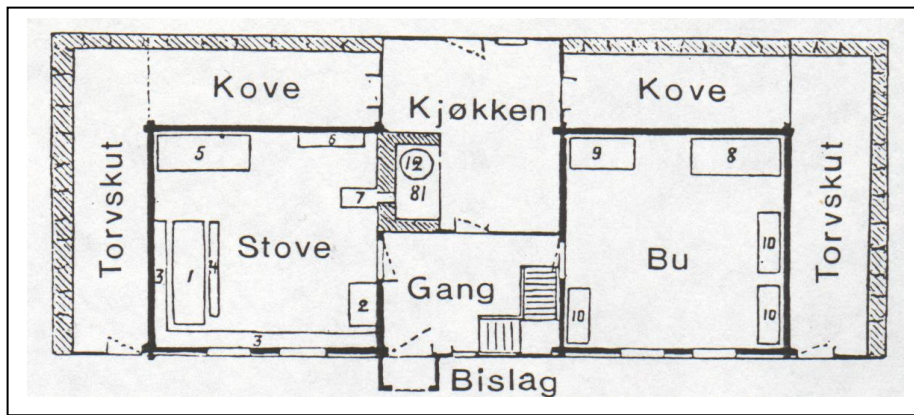

Og her eit nausttak i grindkonstruksjon.

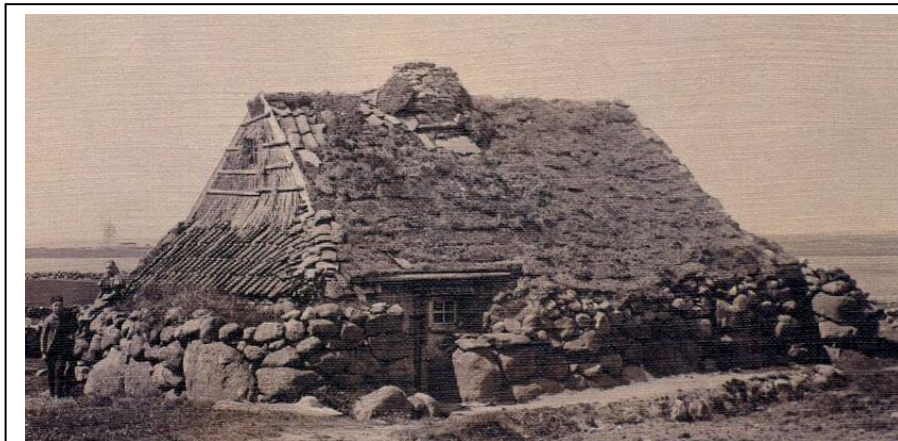
Til eit lafta hus trong ein mykje meir trematerial, men det vert monaleg tettare og varmare enn grindhus. Når ein i tillegg bygde skutar på laftehusa, blei dei endå varmare og tettare. Det var naudsynt når ein hadde lite fyringsved og måtte nytta torv til oppvarming.

Til eit lafta hus treng ein mykje meir tømmer enn til eit grindhus. Hustypen på teikninga er typisk for Austlandet og Telemark.

Grunnplan av eldre jærhus. Huset har to "laftekasser". Mellom dei ligg gang og kjøkken. På tre sider er det skutar og kover bygd i stein. Kovene blei etter kvart bygd i tre og nytta til sengekammers eller matbod.

Baksida av eldre jærhus av same type som på planen over. Skutar og svolar er bygd i stein. Berre kjøkkenvinduet vitnar om at dette er eit bustadhus.

"Garborgheimen" er eit døme på jærhuset slik me kjenner det i dag. Berre gavlane i skutane er bygd i stein. På resten av huset er det panel på laftekassene.

Bustadhus

Tidlegare blei bustadhus bygd der ein kunne få eller kjøpa tomt. Husa kunne liggja i utkanten av ein åker eller i dei små tettstadene. I byane var det som regel ein reguleringsplan som la grunnen for ei monaleg langsam utbygging med butikk- og bustadhus langs gatene. På gardane blei det bygd folgehus(kårhus) til den eldre generasjonen. Ein bygde hus etter lokal tradisjon og med dei materiala som var tilgjengelege. Husa var som regel lafta og med liggjande panel for å verja mot det våte klimaet. Det var skifer eller teglpanner på taka.

Etter kvart som folketallet auka og sentraliseringa tok til, blei tomteutstykinga og husbygginga meir rasjonalisert. Privat eller kommunal tomtegrunn som låg i ei ring rundt by- og tettstadsentra blei utstykkka. Lokale husbyggetradisjonar blei sett til side til føremon for bindingsverkteknikken som ikkje kravde så mykje material. Samstundes blei husa meir like landet rundt.

Frå 1960-talet begynte dei store feltutbyggingane med ferdighus, eller kataloghus. Store felt, som ikkje alltid låg i tett samband med det opphavlege sentret, blei regulert til bustadhus. Ofte blei det fastsett strame reglar for storleik, møneretning, material og farge på husa. Mange ferdighusfirma hadde stordomstida si til innpå 1980-talet.

I dei siste tiåra har styresmaktene losna på krava til einsretta byggemåte, men samstundes har det vorte meir vanleg at utbyggingsselskap kjøper store areal og set opp ei mengd like hus eller bustadblokkar også på landsbygda. Nå er det berre i einskildtilfelle at det vert bygd hus etter lokal skikk.

Bedehus og andre forsamlingshus.

Slike hus er det mange av, kanskje spesielt på bygda. Dei blei ofte bygd som dugnadsprosjekt i eit grannelag der ein hadde trong for å samlast til religiøse eller verdslege møte. Huset til venstre er mykje mindre og eldre enn det til høgre. Huset er restaurert for nokre år sidan. Det kan ein sjå av forma på vindauga, nytt panel og nye takstein. Huset til høgre har ein meir moderne fasade. Det ser ein på utforminga av vindauga og korles dei er sett inn som ein fri komposisjon.

Forsamlings- og bedehus er nokre stader på tur til å forfalla og vert ikkje mykje nytta. Andre stader er dei i særskild god stand og vert jamnleg halde ved like. Det seier mykje om samhald og religiøst liv i bygdelaga korleis forsamlingshusa vert stelt med.

Kyrkjer

Den kvitmåla trekyrkja med skip og tårn er framleis den mest vanlege i bygdene.

Til venstre Helleland kyrkje, ein såkalla Linstow-kyrkje. Linstow var arkitekten bak slottet i Oslo. For å spe på inntekta teikna han ei mengd kyrkjebygg kring i landet på 1830-talet. Kyrkjene ligg ofte for seg sjølve på ei høgd i landskapet.

I tettstadene og byane er det bygd nye kyrkjer etter kvart som folkemengda har auka.

Nærbø nye kyrkje (biletet til høgre) ligg midt i eit bustadfelt som supplement og avløyser for den gamle kyrkja som ligg noko unna tettstaden. Dei nye kyrkjene er ofte frie i forma og inneheld ikkje berre kyrkjesal, men til dømes også lokale til barnehagar, klubbverksemd og kontor for dei tilsette.

Industri-, verkstad og gardsbygg

Det finst mange bygg av ulik alder som er bygd til verkstader, industri, lager og liknande føremål. Nokre stader ser ein ennå gamle verkstadbygg som mest liknar på uthus på ein gard. Frå 1960-talet vart det vanleg å byggja slike hus i støypte veggelement som kom ferdige frå ein fabrikk. Det var hurtig og monaleg billig. Mange fjøs og låvar var også bygd slik. Huset til høgre er eit elementbygg. Det er ikkje heilt enkelt å avgjera om det er eit fjøs eller eit lite industribygg. Portane tyder på at store maskinar eller gjenstandar skal ut og inn. Siloen bak kan vera til dyrefôr eller kanskje det er eit sponavsug frå ein snikkerverkstad?

Bygget til venstre er mest sannsynleg eit industribygg. Den store porten tyder på at lastebilar køyrer inn og ut. Det er bygd på eit anna vis enn elementbygget. Bak stålplatefasaden er det eit system av søyler og dragarar som berar vegger, golvet i andre etasje og taket (som ein moderne grindkonstruksjon).

Båe bygg skil seg frå lokal byggeskikk i form og material. Ein kan seia at moderne byggemåtar er produkt av industrialiseringa der byggemateriala kjem frå fabrikkar langt unna, kanskje i utlandet. Rasjonell og rimeleg byggemåte er ofte avgjerande for resultatet, ikkje korleis det var vanleg å byggja hus på staden før i tida.

Butikkar og kjøpesentra

Til venstre ser me eit tradisjonelt butikkhus slik dei ennå finst nokre få stader. Opphavleg starta denne butikken i det gamle huset bak til høgre, i eit såkalla sveitsarhus frå kring 1900. Då butikken blei for liten, blei han utvida med eit nytt bygg på 1950-60-talet. Det var vanleg i byane og på bygda at handelsmannen hadde bustaden sin i samband med butikken. Her bur han i andre etasje, eller budde. Det ser ut til at butikken er nedlagd. Butikkskilta er borte og det er ikkje noko liv rundt bygget

Framveksten av kjøpesentra i byane og dei store tettstadene har ført med seg at landsbygda er nesten utan butikkar i dag. Dei siste 20-30 åra er størsteparten av handelen kring i Noreg blitt konsentrert i store butikkhus der ein finn alt under eitt tak. Kjøpesentra er ofte heilt nye, bygd til formålet. Men ein finn også gamle industribygg som er bygd om. Eit kjenneteikn på kjøpesentra er fasadar utan vindauge, berre reklameskilt slik som på biletet til høgre. Kjøpesentra treng ikkje vindauge til utstilling av varer. Dei som skal handla går ikkje rundt bygget for å "studera" utstillingsvindauga, dei går rett inn og handlar.

Bensinstasjonen

Me sluttar denne gjennomgangen av hustypar med bensinstasjonen. For nokre tiår sidan var det som regel ein eller to bensinpumpar utanfor butikken. I byane var det små greske tempel eller eit enkelt støypt tak over pumpa. I dag er bensinstasjonane knutepunkt for mange behov og gjøremål og har alt i mange år vore samlingsstaden i byar og bygder. Det er bensinselskapa som bestemmer korleis stasjonane skal sjå ut. Dei skal ligga sentralt, med god plass rundt og ha god tilkomst. Med sine høge tak og kraftige lyssetting dominerer dei ofte omgjevnadene. Dei er gode representantar for ein byggeskikk som har rive seg løys frå det lokale, ja det nasjonale også. Bensinstasjonane er representantar for ein internasjonal byggeskikk (og eit vis å leva på) midt i det lokale Noreg.

Naust

Døme på koss ein bygningstype kan belysa bygningshistorie, karakteristiske trekk, bruk, endring av bruk, vern, øydelegging, gjenoppbygging osv.

Her ser du tre hus.

Dei er bygd av tre. Dei har ulik storleik og ulik farge. Dei har store portar. Dei ligg nesten i vasskorpa, men ikke heilt. Kva trur du at husa vert nytta til? Kva kallar me slike hus?

Her er me inne i eit naust. Nå kan me tydeleg sjå kva eit naust er til:

Oppbevaring av båtar - ein båtgarasje.

Kor mange båtar er det i naustet? Kva slag båtar er det? Ser du den store porten? Kva er den til? Kva er naustet bygd av? Trur du at naustet er nytt eller gammalt? Trur du at ein kan ha andre ting i naustet enn båtar? Kva er det, trur du?

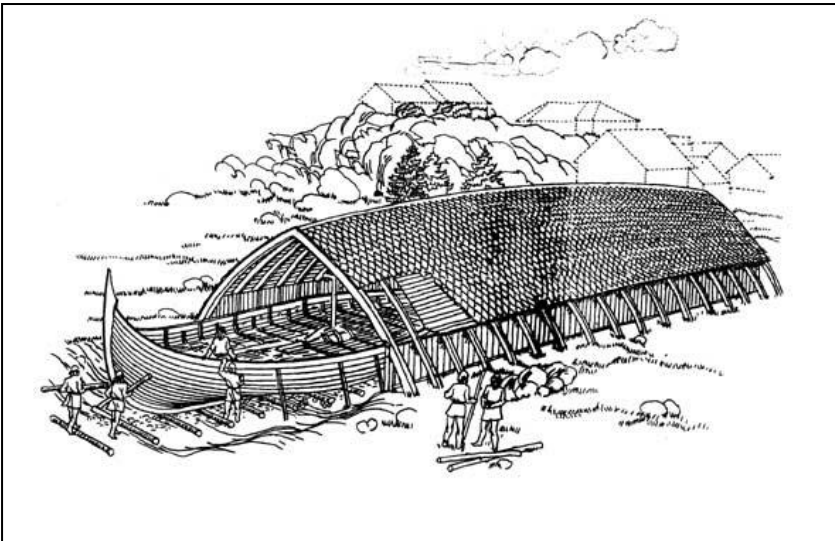

Nokre naust er bygd i tre, andre i stein. Eller kanskje betong. Kva er desse nausta bygd av?

Ser du at nausta ligg nesten i vasskorpa.

Kvifor ligg dei slik?

Eit av nausta er nesten heilt borte. Kva trur du har skjedd?

Vikingane bygde og naust til båtane sine. Vikingenausta var store bygg og likna mest av alt på båtar som var kvelva.

Du kan sjå kor stort dette naustet er når du samanliknar med menneska på teikninga.

Korleis fekk dei båten inn i naustet?

Her har det i alle fall skjedd noko riktig gale.

Det som er att av naustet ligg på taket i sjøen.

Kva har skjedd?

Har du sett slikt før?

Og her er det eit naust som er brent heilt opp.

Brannvesenet og politiet er der.

Kva har skjedd?

Var det noko i naustet som tok fyr?

Nokre naust blir langsamt borte. Vêr og vind bryt dei ned bit for bit. Dei blir etter kvart så dårlege at dei rett og slett fell saman.

Naust som ingen bryr seg om har det slik.

Veit du om slike naust?

Kva kan ein gjera for at dei ikkje skal bli borte?

Nokre naust blir redda innan dei vert altfor dårlege.

Her ser du eit naust som blir henta av ein stor kranbil. Det skal til ein annan plass der nokon har lyst til å reparera det.

Veit du om hus som har blitt redda på denne måten?

Eller hus som er blitt redda der dei står?

Me bygger stadig naust, men dei er nok ikkje så store som vikingenausta. Her ligg ei rekkje med vanlege naust.

I kvart naust er det plass til ein eller to robåtar.

Er det noko som ikkje er heilt likt med nausta me har sett tidlegare?

Her er det òg ei rekkje med nye naust, bygd i to etasjar.

Men stopp litt, er det naust?

Kvifor er det kanskje ikkje naust?

Men viss det ikkje er naust, kva er det då?

Her er det i alle fall eit riktig gamalt naust. Båtopptrekket er sett med stein slik at det er lett å dra båten opp.

Det treng måling og kanskje også å bli retta opp.

Kunne du tenka deg å hjelpa til med å pussa opp eit slikt naust?

Naust i rekkje, men desse er ikkje nye. To av dei har ei dør i andre etasje. Kanskje dei halte opp noko som skulle lagrast på loftet?

Kva kunne det vera?

Nokre av nausta treng måling og eitt er bygd om.

Korleis ser du at det er bygd om?

Til slutt ser me to karar som held på å bygga eit nytt naust. Kanskje det gamle naustet gjekk på sjøen i ein storm, eller brann opp? Kanskje lagar dei fundament til naustet som blei flytta med kran? Eller kanskje dei rett og slett bygger eit naust der det ikkje har vore naust tidlegare? Det ser i alle fall ut til at dei har det gildt!